

I, 472; Suppl., I, 652). 2. *el-Fevâ'idü'z-Zahiriyye*. Sadrüşşehid Hüsameddin Ömer b. Abdülazîz'in *el-Câmî'u's-şagîr* şerhinde kapalı ve izaha muhtaç görülen yerleri açıklamak üzere kaleme alınmış bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 423, 424; Damad İbrâhim Paşa, nr. 711). Bu kitap Zahîrûddin lakabı ile anılan başka kişilere de nisbet edilmiştir (bk. Leknevî, s. 122), ancak müellifin mukaddimede adını açıkça zikretmesi böyle bir ihtimale imkân vermemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kureşî, *el-Cevâhîrül-muğiyye*, III, 55; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 52; Taşköprizade, *Miftâhu's-sa'ade*, Kahire, ts., II, 279; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1226, 1298; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 122, 156-157; Brockelmann, *GA*, I, 472; Suppl., I, 652; Zirikli, *el-A'lam*, VI, 214-215; Kehhâle, *Mu'cemül-mü'ellifin*, VIII, 303; Yusuf Ziya Kavakcı, *XI ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâvâra' al-Nahr İslâm Hukukçuları*, Ankara 1976, s. 146-147; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 62.

M. ESAT KILIÇER

BUHÂRİYYE

(البخارية)

Sühreverdiyye tarikatının
Celâleddin el-Ahmer Hüseyin
b. Ahmed el-Buhârî'ye
(ö. 691/1292)
nisbet edilen bir kolu.

Tarikatın kurucusu Celâleddin Hüseyin kırmızı elbise giydiği için "el-Ahmer" veya "Sürhpûş" lakabıyla tanınır. Sühreverdiyye tarikatının kurucusu Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdi'nin halifesi Bahâeddin Zekerîyyâ el-Mültânî'nin müridi olan Celâleddin Hüseyin, Sühreverdi'nin Hindistan'da yayılmasını sağlayan mutasavvırların başında yer alır. Hindistan'a Buhara'dan geldiği için Buhârî nisbesini kullanmış ve bu sebeple kurucusu olduğu tarikata Buhâriyye adı verilmiştir. Hz. Ali soyundan gelen Seyyid Celâleddin Buhârî'nin ailesinden birçok mutasavvıf yetişmiştir. Dedesi Celâleddin Sürhpûş'tan ayırt edilmesi için "Celâl-i Sâni" (ikinci Celâl) denilen ve "mahdûm-i cihâniyân" (âlemde var olan her şeyin kendisine hizmet ettiği kişi) unvanıyla anılan torunu Celâleddin Hüseyin b. Ahmed el-Kebîr el-Buhârî'ye (ö. 785/1384) sonraki yüzyıllarda Celâliyye adlı bir tarikat nisbet edilmiştir. Celâl-i Sâni'nin "sâni-i mahdûm-i cihâniyân" unvanıyla tanınan oğlu Burhâneddin Kutb-i

Âlem de (ö. 857/1453) bir Buhâriyye tarikati şeyhi olarak Hindistan'da Sühreverdi'nin yayılmasına hizmet etmiştir. Başlangıçta Sühreverdi'nin tarikat esaslarını takip eden ve Sünnî bir çizgide olan Buhâriyye tarikati muhtemelen XVII. yüzyıldan sonra Celâl-i Sâni'ye bağlılık iddia eden bir grubun elinde bozulmaya başlamış, önce Kalenderî ve giderek Şîî bir hüviyet kazanmıştır (bk. CELÂLİYYE).

BİBLİYOGRAFYA :

Zebîdî, *İkâd*, s. 40-41; Dârâ Sükûh, *Sefîne-tü'l-evliyâ*, Leknev 1876, s. 116-117; Abdülhüseyn Zerrinküb, *Cüstücu der Taşavvuf-i İran*, Tahran 1357 hş., s. 37; K. A. Nizami, *Religion and Politics in India*, Delhi 1974, s. 223-224, 248-251; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 33; M. Mujeeb, *Indian Muslims*, New Delhi 1985, s. 139, 287, 298.

NİHAT AZAMAT

BUHL

(bk. CİMRİLİK).

BUHL, Frantz

(1850-1932)

Danimarkalı şarkiyatçı.

Kopenhag'da yahudi bir ana babadan dünyaya geldi. Burada başladığı öğrenimini Kopenhag Üniversitesi'nde gördüğü ilâhiyat ve Doğu dilleri eğitimiyle sürdüren Buhl Mehren'den Arapça dersleri aldı. Daha sonra gittiği Viyana ve Leipzig üniversitelerinde Fleischer ve Delitzch gibi meşhur şarkiyatçılardan Ârâmîce ve İbrânîce öğrendi (1876-1878). Kopenhag Üniversitesi'nde, İbnü'l-Hâcib'in eş-Şâfiyye'sinin metnini ve bazı notlarla birlikte Danimarka diline yaptığı tercümesini de içeren Arapça'nın grameri ve tarihyle ilgili *Sproglige og historiske Bidrag til den arabiske Grammatik* adlı doktora tezini verdikten sonra (1878) bu üniversitede 1890 yılına kadar Ahd-i Atîk dersleri okuttu. 1889'da Mısır, Filistin, Lübnan, Suriye ve Türkiye'yi kapsayan bir Ortadoğu gezisine çıktı ve yazacağı eserler için kaynak topladı. Ardından Leipzig Üniversitesi'nde İbrânîce dersleri vermeye başladı (1890-1898). 1898'de geri döndüğü ve ömrünün sonuna kadar kaldığı Kopenhag Üniversitesi'nin Sâmî Dilleri Kürsüsü'nde bir müddet görev yaptıktan sonra rektörlüğe tayin edildi (1911).

İslâm dini ve coğrafyası üzerine yaptığı çalışmalar sebebiyle Şam'daki el-

Frantz Buhl

Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî'ye üye seçilen Buhl'un Encyclopaedia of Islam'ın ilk neşrinde otuzu aşkın maddesi bulunmaktadır. Bunlardan en önemli ikisini oluşturan "Kur'an" ve "Muhammed" maddelerinde Batı kaynakları yanında İslâm kaynaklarını da kullanmasına rağmen devrinin saplantı ve ön yargılarından kurtulamayarak birçok mesnetsiz itham ve görüşleri yanında Kur'an ve İslâm'ın yahudi-hristiyan kökenli olduğuna ve Kur'an'ın en azından bir kısmının bizzat Hz. Muhammed tarafından yazıldığına dair bilinen iddiaları tekrarlamış, bunu yaparken de Garanik hadisesi gibi safsataları delil göstermekten kaçınmamıştır. Ayrıca "Abdullah" maddesinde Hz. Peygamber'in babasının vefat tarihiyle ilgili olarak Taberî'den naklettiği rivayetin son tarafını görmezlikten gelmesi (bk. *İA*, I, 29; *DİA*, I, 76), "Abdullah b. Abbas" maddesinde de hadis, tefsir ve fıkıh sahalarında ashabin en önde gelenlerinden biri olan İbn Abbas'ın müslümanlar nazarındaki bu mevkiini sarsmak için onu Basra valiliğinden ayırılırken hazine malı çalmakla, ayrıca namussuz, hilekâr ve düzenbaz biri olmakla itham etmesi (bu asılsız ve çirkin iddianın tenkidi için bk. *DİA*, I, 77), aynı maddede işine geldiği yerde Medâinî'yi "sözleri muteber" bir kişi olarak kabul etmesi, geldiği yerde uydurmacılıkla nitelemesi (*İA*, I, 26-27), İslâm'a karşı kin ve öfkeyle dolu bir müsteşrikin ilim kivesi altında neler sergileyebileceğini gösteren tipik örneklerdir.

Eserleri. 1. *Muhammeds Liv* (Kopenhavn 1903). Eser bazı Arap şehirlerini konu alan bir mukaddime ile birlikte önce Danimarka dilinde yazılmış, sonra da Schaefer tarafından *Das Leben Muhammeds* (Leipzig 1930) adıyla Almanca'ya tercüme edilmiştir. Buhl bu eserine ayrıca *Muhammeds Religiöse Forkyndelse*

Efter Quranen adıyla bir de zeyil yazmıştır (Kopenhavn 1924). 2. *Alidernes Stil-ling til de Shi'itiske Bevaegelser Under Umajjademe* (Kopenhavn 1910-1911). Emevî dönemi Şîa'sı ile ilgili bir eserdir. 3. *Palästina i kortfattat geografisk og topografisk Fremstilling* (1890). 4. *Geographie des alten Palästina* (1896). Müellif, Filistin coğrafyası ve topografyası ile ilgili bu iki eserden ilkinin ana diliyle, ikincisini ise Almanca olarak kaleme almıştır.

Özellikle klasik Arapça ve Cähiliye şiri başta olmak üzere Arap dili ve edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Buhl'un ilim âlemine asıl katkısı Kitâb-ı Mukaddes ve Sâmi diller alanlarındadır (bu çalışmaları için bk. *EJd.*, IV, 1467). Ayrıca ilmî dergilerde Kur'an, Hz. Muhammed ve Danimarka diline tercümelerini yaptığı bazı sûrelerle ilgili olanları başta olmak üzere çeşitli makaleleri yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Pfannmüller-Gustav, *Handbuch der Islam-Literatur*, Berlin 1923, tür.yer.; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 62, 937; M. A. Palau, *Catalogo de autores de la Biblioteca (Seccion Europea)*, Tetuan 1953, s. 24; Zirikli, *el-A'lâm*, V, 339; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 305-306; J. D. Pearson, *Index Islamicus 1906-1955*, London 1958, s. 52, 59, 61, 356, 357, 700; Necib Akikî, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 844-846; K. Schwarz, *Der Vordere Orient in den Hochschulschriften Deutschlands, Österreichs und der Schweiz*, Berlin 1980, s. 138; J. Petersen, "Frantz Buhl", *MMIADm.*, XIII/5-6 (1933), s. 282-284; F. Buhl, "Abdullah", *İA*, I, 29; İhsan İlahî Rânâ, "Buyûl (Frantz Buhl)", *UDMİ*, V, 313-314; Bekir Topaloğlu, "Abdullah", *DİA*, I, 76; J. Muilenburg, "Buhl", *EJd.*, IV, 1467.

M. MANAZIR AHSAN

BUHTİŞÜ'

(بختيشوع)

Abbâsiler döneminde
hekim olarak ün yapan

bir Nestûrî hristiyan ailesinin adı.

Buhtîşû' (Bahtîşû') ailesinden yetişen ilk hekimler, I. Hüsrev'in (Enûşirvân, 531-579) zamanında kurulan Cündişâpûr tıp okulunda öğrenim görmüş ve oradaki hastahaneде yaptıkları başarılı çalışmalarla adlarını duyurmuşlardı. 765'te Bağdat'ın hilâfet merkezi oluşundan sonra 250 yıl süreyle Abbâsî sarayına hekim veren bu aileden yetişmiş tabipler, gerek yaptıkları tercümelerle gerekse telifleriyle İslâm tıbbının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Buhtîşû' ailesinden yetişen hekimler şunlardır: I. Buhtîşû', I. Cibrâil, Curcîs, II.

Buhtîşû', II. Cibrâil, III. Buhtîşû', I. Ubeydullah, Yuhannâ, IV. Buhtîşû', III. Cibrâil, II. Ubeydullah. Bunlardan ilk ikisi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Ayrıca III. Buhtîşû'un oğlu olan ve uzun yıllar Halife Muktedir-Billâh'ın hekimliğini yapan I. Ubeydullah ile Halife Mütevekil-Alellah'ın oğlu Muvaffak'ın özel hekimi Yuhannâ (Yahyâ) ve yine Muktedir-Billâh ve Râzî-Billâh'ın saraylarında hekimlik görevi yapmış olan Yuhannâ'nın oğlu IV. Buhtîşû' (ö. 941) hakkında da ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Bunlardan Yuhannâ'nın ünlü bir hekim olmasının yanı sıra Grekçe ve Süryânice'yi iyi bildiği ve bu dillerden Arapça'ya tercümeler yaptığı, bu arada *Kitâb fimâ yahtâcû ileyhî't-tabîb min 'ilmi'n-nücûm* adlı bir eser kaleme aldığı bilinmektedir (bk. İbn Ebû Usaybia, s. 276-277; *DMBİ*, I, 604-605).

Curcîs b. Cibrâil (جر جيس بن جبرائيل) (ö. 152/769). Cündişâpûr tıp okulunda yetişen Buhtîşû' hekim sülâlesinin üçüncü üyesidir. I. Buhtîşû'un torunu, I. Cibrâil'in oğlu olduğu için Curcîs b. Cibrâil b. Buhtîşû' künyesiyle anılır. Curcîs Cündişâpûr Tıp Okulu'nda hoca ve oradaki hastahane'nin başhekimiydi. 148'de (765) Halife Mansûr'un midesinden rahatsızlanması üzerine Bağdat'a çağırıldı. Hastahane'nin yönetimini oğlu Buhtîşû'a bırakıp öğrencilerinden İsâ b. Şuhlaf (Şehlâ) ile İbrâhim'i yanına alarak Bağdat'a gitti ve halife iyi oluncaya kadar yanında dört yıl kaldı. Hâzık bir hekim olmasının yanı sıra kılık ve kıyafetiyle, vakar ve sohbetleriyle Mansûr'un takdirini kazandı. Hanımı ihtiyar ve hasta olduğu için Bağdat'taki hizmetini öğrencileri görüyordu. Bu durumu öğrenen halife kendisine üç tane Rum câriye hediye ettiyse de o dinî gerekçelerle bunları kabul etmedi. Bu davranışından hoşlanan halife ona en güzel köşkerlerinden birini tahsis etti. 769 yılında hastalandı ve Cündişâpûr'a dönmek için izin istedi; halife kendisine 10.000 dinar vererek onu memleketine gönderdi. Curcîs kısa bir süre sonra orada öldü.

Curcîs b. Buhtîşû' Bağdat'ta kaldığı süre zarfında Halife Mansûr'a Yunanca ve Süryânice'den birçok nakiller ve tercümeler yaptı. Bu arada *Künnâş* adıyla Süryânice bir tıp kitabı derledi ve eser daha sonra Huneyn b. İshak tarafından Arapça'ya tercüme edildi. Ebû Bekir er-Râzî'nin bu kitaptan iktibaslar yaptığı söylenir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 100; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, s. 183-186, 276-277; Ebû'l-Kâsım Sebâh, *Ferheng-i Hâverşinâsân*, Tahrân, ts., s. 81-83; *el-Muktefâf*, Beyrut 1876, I, 145-146; Brockelmann, *GAL*, I, 414; Zirikli, *el-A'lâm*, II, 143; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 657; Sezgin, *GAS*, III, 209-210; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 108; Âzertâş Âzernûş, "Âl-i Buhtîşû'", *DMBİ*, I, 602-605.

HASAN DOĞRUYOL

Buhtîşû' b. Curcîs (بختيشوع بن جر جيس) (ö. 185/801). Ebû Cibrâil (Cibrîl) künyesiyle de anılan II. Buhtîşû' Cündişâpûr'da doğdu ve tahsilini orada yaptı. Babası Curcîs oradaki hastahane'nin başhekimiyken oğlu da onun yardımcılığını yapıyordu. 765 yılında Halife Mansûr'u tedavi etmek üzere Curcîs Bağdat'a çağırılmış ve orada dört yıl kalmıştı. Bu süre zarfında II. Buhtîşû' Cündişâpûr Hastahanesi'nin başhekimliğini üstlenmişti. Daha sonra Halife Mehdî'nin oğlu Mûsâ el-Hâdî ağır bir hastalığa yakalanınca Curcîs öldüğü için bu defa oğlu II. Buhtîşû' Bağdat'a çağırılmış, fakat o gelinceye kadar veliaht vefat etmişti. Halife Mehdî, Ebû Kureys İsâ, Abdullah et-Tayfûr ve Dâvûd b. Serâbiyûn gibi saray hekimlerinin kıskançlığı ve karısı Hayzûrân'ın karpisleri yüzünden onu Cündişâpûr'a geri göndermek zorunda kaldı. II. Buhtîşû' asıl şöhretine Hârûnürreşid döneminde kavuştu. 787'de halife bir baş ağrısına yakalanınca Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'ye saray hekimlerinin bilgisizlik ve tedavi-deki başarısızlıklarından yakınarak ondan iyi bir hekim bulmasını istemişti. Bunun üzerine Yahyâ II. Buhtîşû'u Bağdat'a getirtti. Bir imtihandan sonra halife onu başhekimliğe tayin etti ve kendisine mad-dî ve mânevî her türlü imkânı sağladı.

Bağdat'ta ölen II. Buhtîşû'un *Künnâş-şû'l-muhtaşar* ile oğlu Cibrâil için yazdığı *Kitâbü't-Tezkire* adlı iki eserinden söz edilmektedir. Bu eserleriyle onun İslâm tıbbına önemli katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Bekir er-Râzî tıp ansiklopedisi mahiyetindeki *el-Hâvî* adlı ünlü eserinde yirmiye yakın yerde ona atıflarda bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 413; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 100, 126-127, 132-146; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, s. 186-187, 209, 276-277; Sezgin, *GAS*, III, 210-211, 226-227, 243; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 109; Sartori, *Introduction*, I, 537; C. Brockelmann, "Bahtîşû'", *İA*, II, 239-240; D. Sourdel, "Bukhtîshû'", *EI*² (İng.), I, 1298; Âzertâş Âzernûş, "Âl-i Buhtîşû'", *DMBİ*, I, 603-605.

MAHMUT KAYA